

Radovan Brenčič

Spomini na mariborsko gledališče*

SLEPA KURA

Ali so bili nekateri naši uspehi res le taka redka zrna, ki jih včasih menda tudi slepa kura najde?

Celje, ki je bilo pač najbolj nepristranski preizkusni kamen za nas, kaj smo doživeli tam? Kljub večji simpatiji Celjanov do Ljubljancev, ker so imeli seveda več zaupanja do centrale kakor do periferije in province! Ko je napisal Celjan Novačan svojega »Hermana Celjskega« in so ga uprizorili z velikim uspehom najprej v Ljubljani, so se Celjani seveda obrnili na ljubljansko gledališče s prošnjo, da bi prišli s to igro gostovat tudi v Celje. Dolgo sploh niso dobili nikakega odgovora, na ponovno urgiranje pa je slednjič prišel odgovor: »Zaradi prevelikega ansambla — sploh nemogoče, ker predrago!«

Ko smo pozneje dali to igro tudi mi v Mariboru na repertoar, smo šli z njo gostovat seveda tudi v Celje, in to kar z dvema zaporednima predstavama (zvečer in popoldne). Prišli smo z vso svojo opremo in vsem našim pomnoženim ansamblom (35 oseb), čeprav smo bili to igro opremili še z večjo komparzerijo kakor v Ljubljani. Kljub povišanim cenam pa smo doživeli dve popolnoma razprodani predstavi! — Čudno, kaj? Ljubljana sploh ni mogla, mi pa smo igrali kar dvakrat! Slepa kura, mar ne?!

Ali pa naša redna gostovanja v Celju, sicer ne ona v letih 1928—30, pač pa v zadnjih dveh letih pred drugo svetovno vojno! Kljub odporu dobršnega dela celjskega občinstva smo imeli v prvi sezoni skoro same razprodane in nabito polne hiše, medtem ko je bilo ljubljansko gledališče leto pred tem doživelo le eno polno in šest kaj skromno zasedenih hiš. Zadnje leto pa, ko smo se z Ljubljanci menjavali, in so Celjani imeli torej najugodnejšo priliko sproti primerjati ljubljansko in našo kakovost, smo imeli i mi i Ljubljanci same razprodane hiše. Prosim, mi tudi! Če bi bili mi res takšna slepa kura, bi nas pač menda niti pes ne bil povohal, zlasti ko je lahko istočasno občudoval vse drugače mastno kuro, ki gotovo ni bila prav nič slepa. Pač pa menda zaslepljena, ker je slepoto nam pripisovala . . .

* Del Spominov so prinesli Dokumenti št. 10, 1967, str. 371—402.

Mislim, da tudi ni prav nič govorilo proti nam dejstvo, da so uživali naši člani, ko so med drugo svetovno vojno delovali v ljubljanskem gledališču, splošno priznanje in priljubljenost pri ljubljanskem občinstvu.

DOLGOVI MARIBORSKEGA GLEDALIŠČA

»Čestitam! Zdaj boste pa že laže izhajali!« Tako me je na cesti nagovoril pred več ko 30 leti neki ugledni mariborski gospodarstvenik.

»Hvala lepa! Samo ne razumem vas prav, k čemu mi čestitate,« mu odvrnem.

»Kaj niste čitali? Sinoči vam je občinski svet odobril veliko subvencijo.«

In kaj sem izvedel na občini? Da je dobil župan na seji občinskega sveta pooblastilo, da lahko nakaže gledališču tistih 30 tisoč dinarjev, ki so bili od redne mestne subvencije (115 000) vsako leto gledališču na razpolago po nakazilu amortizacijske kvote od 85 000 Mestni hranilnici za naš pri njej konsolidirani dolg.

O ti sveta, čeprav dobromišljena in naklonjena naivnost! 30 jurjev naj bi bilo dovolj, da bomo odslej laže izhajali! To vendar za gledališče ni nikaka vsota, to je le napitnina! O, če bi je bili deležni vsaj po petkrat na leto, pa bi nam bilo morda res nekoliko pomagano. Trenutno bi nas pa bila v takratni stiski seveda tudi ta vsotica vsaj začasno rešila iz prve zadrege. Zato sem zaprosil mestno knjigovodstvo, da nam jo takoj izplača.

Ko že 14 dni zaman čakamo na denar, poskusim telefonsko urgirati. Dobim pa tale odgovor:

»Kaj še niste prejeli našega dopisa, v katerem vam javljamo, da vam denarja ne moremo izplačati. Blokiralna ga je mestna elektrarna za neplačani tok.«

* * *

Prvi upravnik Hinko Nučič je bil privatni zakupnik gledališča. Prvo leto je bil i moralni i finančni uspeh zelo dober, drugo sezono pa je precej opešal. Od tretje sezone dalje je bilo naše gledališče državno. Ker je bil Nučič kot zakupnik seveda lastnik nabavljene garderobe, arhiva in novih dekoracij, je moral njegov naslednik Bratina nabavljati mnogo stvari na novo. Povrhu pa je bil to (tretjo) sezono obisk še slabši.

Dohodki so torej padali, izdatkov pa ni bilo mogoče skoro nič omejiti: zakaj igralci so bili angažirani do konca julija, abonentom obljubljeni repertoar pa je moral biti naštudiran in opremljen. Vsak nadaljnji mesec se je zaradi tega deficit povečal za okoli 20 000 dinarjev. V interesu gledaliških financ bi bilo torej najbolje, da bi se bila sezona zaključila čimprej. Vendar to ni bilo mogoče zaradi abonentov. Še tako se spominjam, koliko nadaljnjih let so ob vpisu abonmaja ljudje vpraševali, ali bodo dobili vse predstave ter ali je zategadelj varno plačati abonma vnaprej?

Okoli 1. marca 1922 je bilo za 80 000 neplačanih računov, ob koncu julija pa je bilo za 100 000 dinarjev dolga.

Šele v prihodnji, četrti sezoni mi je bilo mogoče postaviti gledališko gospodarstvo na novo, solidnejšo podlago. Prejšnji hladnosti občinstva za gledališče

*Hinko Nučič, prvi ravnatelj
mariborskega gledališča (1919—1921)*

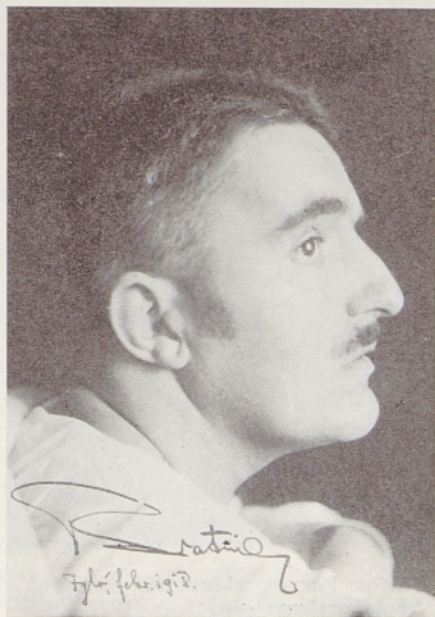

*Viktor Parma, skladatelj, dirigent
mariborskega gledališča 1922—24*

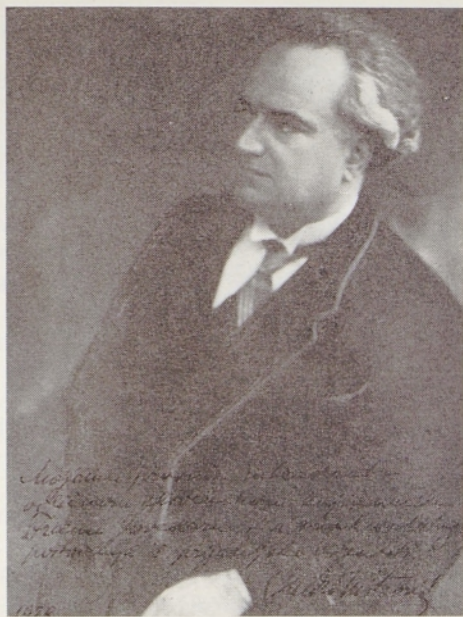

*Del prvega ansambla mariborskega Narodnega gledališča: Gustav Strniša, Štefka
Dragutinovičeva, Rado Železnik, Berta Bukšekova, Danica Savinova, Valo Bratina,
dve neznanki, Pavel Rasberger, Vika Podgorska*

Valo Bratina, ravnatelj mariborske
Drame 1921—22, režiser in igravec

Ravnatelj mariborske Opere
Andra Mitrović (1923—1928)

Dr. Radovan Brenčič, upravnik mari-
borskega gledališča (1922—1941)

Jože Kovič, igravec in režiser

*Valo Bratina kot Astrov v Stričku
Vanji A. P. Čehova (1921—22)*

*Pavel Rasberger kot Ded Primož
v Finžgarjevi Verigi (1930—31)*

Edo Grom, dramski igralec

*Danilo Gorinšek kot Miller v Schiller-
jevem Kovarstvu in ljubezni (1939—40)*

Igralec Rado Železnik

*Berta Bukšekova kot Marija Stuart v
Schillerjevi tragediji Marija Stuart
(1925—26)*

*Elvira Kraljeva kot Ivana
v Shawovi Sveti Ivani
(1936—37)*

Mario Šimenc, pevec

Ančica Mitrović, pevka

Marica Lubejeva, pevka

Miro Kopač, igralec

*Vladimir Skrbinšek
v Volponu Bena Jonsona
(1931—32)*

Milan Košič, igralec in režiser

*Ema Starčeva kot Kraljica
v Hamletu (1934—35)*

Nada Gabrijelčičeva, igralka

*Mileva Zakrajškova
v neugotovljeni vlogi*

*Pavle Kovič kot Turman v Arxovi Izdaji pri Novari
(1939—40)*

*Josip Daneš kot Švejk
v dramtizaciji Haškovega romana
(1927—28)*

Anita Kovačević, pevka

Na turneji z »Ognjenikom« l. 1927: Pavel Rasberger, Danica Savinova, Jože Kovič, Elvira Kraljeva, Pavla Udovičeva, Mileva Zakrajškova, Danilo Stopar

Janko Rakuša in Rade Pregarc kot knez Miškin in Rogožin v Dostojevskem Idiotu (1927—28)

*Franjo Blaž kot Damis v Molièrovem
Tartuffu (1935—36)*

*Rado Nakrst kot Valer
v Molièrovem Tartuffu
(1935—36)*

*Branka Verdonik Rasberger kot
Katja v Fodorjevi Maturi (1938—39)*

*Jože Babič v Sheriffovi drami
»Konec poti« (1939—40)*

*Edo Verdonik
v Shawovih
Izkoriščevalcih
(1939—40)*

je sledilo zopet veliko in splošno zanimanje, od začetka za dramo in opero, kasneje pa čedalje bolj za slednjo, kar je bila seveda predvsem Mitrovičeva zasluga. Finančni efekt pa je bil ta, da smo v tej in prihodnji sezoni plačali ves dolg, prevzet iz prejšnjega leta.

Pač pa se je začela prava finančna Kalvarija mariborskega gledališča od sezone 1924/25 dalje in je trajala kakih deset let. Njen vzrok pa je bil naslednji:

Zlasti v letih 1921/24 se je draginja v Jugoslaviji zelo povišala. V novem državnem budžetu 1924/25 (oziroma v takratnih budžetskih dvanajstinah) se je to upoštevalo tudi pri subvencijah, ki so jih prejemale državna gledališča. Oblastnih gledališč je bilo 6 v državi. Vsa druga so dobila zdaj po 300 000 din več subvencije kakor so jih imela dotlej, edinole mariborsko je dobilo zdaj za 300 000 din *manj*, kakor je prejemale do takrat. (Le kje so bili naši poslanci, ko se je o tem v Beogradu sklepalo?!) Tako je bil Maribor v primeri z drugimi prikrajšan kar za 600 000 letno. Ker so se pa one nesrečne dvanajstine vlekle tudi še célo nadaljnje leto, smo bili torej skupno za 1 200 000 na slabšem od drugih oblastnih gledališč!

Mi pa izdatkov (zlasti osebnih) nismo mogli znižati! Morali pa smo nadaljevati z delom na vsak način, ker bi zatvoritev gledališča pomenila njega stalno izgubo. Povrhu so me v prosvetnem ministrstvu bodrili: vzdržite, kakor veste in znate, saj bomo gledali, da dobite pozneje toliko več, da pokrijete sedanje deficite. O, če bi bile tiste dvanajstine trajale vsaj samo eno leto, bi se bili že kako izmazali, podaljševale pa so se skozi celih 24 mesecev. Zato pa je bilo zlasti drugo leto vse huje in huje! Mestna hranilnica in posojilnica v Narodnem domu sta nam sicer nadvse požrtvovalno in razumevajoče posojali, naši dobavitelji so bili zares zelo potrpežljivi, naši dolgovi pa seveda vedno večji. Na drugi strani se je pa tudi gledališkemu delovanju poznalo, da ga tišči težka mora: postajalo je počasnejše in skromnejše... In dohodki manjši...

Polom je bil vedno bolj grozeč in za vedno bi se bila zaprla vrata slovenske Talije v Mariboru, da nam novi budžet od 1. aprila 1926 dalje ni slednjič prinesel precej povišane subvencije (900 000 din). Žal pa je takoj naslednje leto subvencija zopet padla na 720 000. Povrh sem v Beogradu izvedel, da tudi v bodoče ni pričakovati povečanja subvencije, nasprotno, da je zelo verjetno, da bo ta še bolj znižana. Zato sem bil primoran odločiti se za zelo radikalen korak, ki je bil tudi zame nadvse boleč, za ukinitve oper. Sklical sem glavne mariborske kulturne činitelje na sestanek, da jim sporočim to žalostno potrebo. Uvideli so nujnost mojega stališča ter priporočali razen tega še odpust nekaterih dramskih igralcev, ki se niso bili dovolj uveljavili.

Zaradi tega pa se je v gledališču dvignil pravi vihar. Prizadeti igralci so sklicali nekaj protestni shod na gledališkem odru (sezona je bila že končana!) in temperamentno zahtevali — moj odstop. Vendar je Viktor Grčar, bivši prvi slovenski župan mariborski, ki je tudi prišel na ta sestanek, kaj hitro spoznal situacijo ter obrnil smer dnevnega reda v tem smislu, da naj bo deviza celega pokreta: ohranitev mariborske opere. V ta namen je začel široko akcijo za nabiranje novih gledaliških abonentov, da se tako gledališču zagotovi kritje za onih 350 000 din, kolikor bi sicer znašal novi deficit, če bi ostala opera. Jaz nisem veroval v tako velik uspeh te akcije, ker je bil naš abonma itak zelo velik (vrgel je 170 000, dočim je bil maksimum dotlej največ 100 000). Če naj ta akcija uspe, je potrebno torej, da se nabere abonentov, ki plačajo 170 000 +

+ 350 000, skupno torej 520 000. Ta vsota se mi je za Maribor zdela čisto nemogoča, toda g. Grčar je bil velik optimist ter je začel iskati za vsako ulico posebnega nabiralca abonentov. Zanimanje za gledališko vprašanje je bilo torej tako splošno in vsestransko, da sem moral pevce zopet angažirati, še preden sem vedel, kakšen bo izid nabiralne akcije: ker drugače bi se ti pevci dali angažirati drugod. Med občinstvom pa bi se bilo dvignilo veliko ogorčenje proti gledališki upravi, češ, na eni strani nas lovite na abonentske limanice, na drugi pa ukinjate opero. To se pravi: imeti nas za norce! In obisk bi padal v obupni meri. Sicer pa mi je tudi g. Grčar pismeno priporočal angažma pevcev.

Seveda je nabiralna akcija izpadla po mojem pesimističnem pričakovanju: novih abonentov je bilo pridobljenih le za 50 000 din in naš dolg se je spet od meseca do meseca večal.

Pač pa je g. Grčar na drugi strani — istočasno z nabiralno akcijo — poskrbel tudi za to, da smo mogli ves svoj stari dolg (700 000) konsolidirati pri Mestni hranilnici in da je mestna občina prevzela za ta dolg garancijo tako, da se je obvezala skozi 10 let plačevati Mestni hranilnici po 70 000 letno.

Med novo sezono nam je — zaradi neuspeha abonentske akcije — od meseca do meseca primanjkovalo vedno več denarja. Zato smo morali zopet ostajati dolžni svojim dobaviteljem, za gaže pa je bilo razen tega vsak mesec po 20 000 premalo gotovine v blagajni. Ker gaže ne preneso nikakega odlašanja, smo morali dobiti ta denar za vsako ceno. In tako se je poleg prvotnega konsolidiranega dolga 700 000 začel nov dolg — posojilo, ki je v teku leta naraslo na 200 000. Za njegovo kritje sem zastavil tri hranilne knjižice (najprej svojo, nato ono svojega brata, na koncu pa mi je prostovoljno ponudil še naš gledališki sluga Martin Čelan knjižico svoje žene in čakal potrpežljivo tri leta, da jo je dobil nazaj), v skupni vrednosti 120 000, ostanek pa nam je Posojilnica v Narodnem domu posodila — edinole proti dvema bianco menicama z mojim podpisom. Koliko naklonjenosti in razumevanja za narodni in kulturni pomen našega gledališča! Oboje pa je zlasti Posojilnica pokazala tudi sicer, posebno ko nam je dovoljevala podpore, prej dvakrat, v zadnjih sezonah pa redno vsako leto. Sicer so pa kazali precej razumevanja za nas tudi drugi denarni zavodi z edino izjemo Zadrुžne gospodarske banke ter Spodnještajerske hranilnice in posojilnice, ki sta motivirali svoja stališča takole: državna gledališča je dolžna podpirati država!

Na koncu te sezone (1927/28) smo imeli torej poleg 700 000 konsolidiranega dolga še 200 000 novih posojil ter okoli 100 000 dolga pri dobaviteljih, skupno smo bili torej dolžni cel milijon! Kar pa je bilo najhujše, je bilo zopetno več ko radikalno znižanje naše državne subvencije, tokrat od 720 000 kar na 320 000! Zdaj ni bilo odprto le vprašanje plačevanja naših dolgov, marveč že kar nadaljnega obstoja mariborskega gledališča sploh!

Tako občutna redukcija subvencije pa tokrat ni zadela samo mariborskega gledališča, marveč vseh naših devet državnih gledališč (3 osrednja in 6 oblastnih). Samostojna teatra v Novem Sadu in Splitu sta bila celo ukinjena oziroma bila sta stvarno spojena z osiješkim in sarajevskim. Mariborsko pa so prvotno hoteli sploh opustiti in prisiliti ljubljansko, da bi v Mariboru stalno gostovalo. No, ker se je prav našemu teatru morala priznati posebna žilavost in marljivost, tako da je — kljub najmanjši subvenciji — vsa leta povzročal mini-

strstvu najmanj neprilik, so mu prizanesli, vendar so mu subvencijo neusmiljeno znižali.

Pa smo jo kljub temu izvozili. Ukinili smo samo opero in malo okrnili opereto pa publika redukcije niti ni tako boleče občutila. Tudi se naši dolgovi v tej sezoni niso več povečali; seveda pa tudi ne zmanjšali.

Sprememba je zopet nastopila ob koncu sezone 1931/32. Ob desetletnici moga upravnikovanja je mestna občina izposlovala pri Mestni hranilnici, da je ta prevzela tudi naš novi dolg 300 000. Tako so bili zopet vsi naši dolgovi konsolidirani. Ker se je bil medtem prvotni dolg zmanjšal že na 550 000, je skupni dolg znašal zdaj torej 850 000! Za tega je mestna občina prevzela garancijo s tem, da se je obvezala skozi 10 let nakazovati Mestni hranilnici po 85 000, ki jih je tudi zdaj odbijala od naše mestne subvencije. Zato pa si je vzela pravico imenovati poseben gledališki sosvet, na čigar odobritev je bil poslej vezan vsak novi materialni izdatek gledališča.

Na obresti zopet nihče ni pomislil. Gledališče samo jih seveda ni moglo plačevati, saj je dobivalo od mestne subvencije lepo 15 000 na roko (pozneje sicer zopet po 30 000, ker so nam subvencijo zvišali od 100 000 na 115 000), toda to niti od daleč ni zadostovalo za plačilo obresti. Od novih lastnih dohodkov pa gledališče tudi ni moglo ničesar odstopiti, ker sta inkaso in abonma od sezone 1932/33 dalje ostajala na precej skromnejši višini — pač nujna posledica splošne gospodarske depresije.

Če bi bili odvisni samo od državne subvencije (ki je v sezoni 1931/32 znašala zopet 450 000, naslednje leto 333 000, od leta 1933/34 dalje pa le po 300 000), bi bilo moralo mariborsko gledališče že zdavnaj zapreti svoja vrata. Na srečo je naletelo vedno tudi na razumevanje mariborske oblasti in kasneje Dravske banovine, ki sta mu dajali od začetka sicer skromnejšo letno podporo, pozneje (zlasti po zaslugi prosvetnega inšpektorja dr. Kotnika in podbana dr. Pirkmajerja) pa je bila vse do okupacije banovinska subvencija celo večja od državne.

V zadnjih letih smo postali deležni še gledališkega dinarja (ali krajše »kino-dinarja«), ki so ga plačevali obiskovalci kina. Po zakonu pa je bil žal namenjen le za materialne izdatke. Iz tega je sledilo, da smo zdaj lahko izdajali za opremo večje vsote, ni nam pa bilo mogoče povečati naš zelo maloštevilni ansambel ali vsaj temu povišati plače, ki so bile pri mnogih res preskromne.

Naše finance so v nadaljnjih letih kazale prav lepo ravnovesje, predvsem pač zaradi tega, ker je subvencija dolgo časa ostala nespremenjena in se tudi splošne gospodarske razmere niso bistveno izpreminjale. Vse te okolnosti pa so tudi omogočile, da smo lažje pogrešali onih letnih 85 000, ki jih je mestna občina nakazovala Mestni hranilnici v svrhu amortizacije našega dolga. Toda ta amortizacija je kaj počasi napredovala, ker so obresti požrle skoro ves mestni prispevek. Zato se je Mestna hranilnica slednjič sama spomnila, kolike podpore je bila dajala pred prvo svetovno vojno takratnemu nemškemu gledališču, pa je zdaj smatrala za umestno, da nam vsaj obresti ne zaračunava več. Zaradi tega se je odslej naš dolg začel hitreje manjšati in je znašal ob začetku leta 1941 samo še okoli četrtilijona dinarjev in bi bil torej ves dolg v treh do štirih letih plačan, če ne bi bile nastopile nove hude okolnosti — vojna!

Izredna subvencija je bila v prvih letih kaj zaželena stvar, zato smo začeli moledovati pri občini, še bolj pa pri državi za izredno subvencijo in smo včasih

postali deležni tega blagoslova. Toda seveda le prva leta. Ko pa je začela finančna kriza vedno huje pritiskati, smo večkrat prejeli okrožnice ministrstva prosvete, »... da mora uprava na vsak način gledati, da bo izhajala z odobreno redno subvencijo. Nikakršne izredne podpore se ne bodo mogle dovoliti, za morebiten deficit gledališča pa je upravnik osebno odgovoren...«

Še huje pa je bilo, ko je Radić postal prosvetni minister. Na eni strani je javno in demonstrativno izjavil: »Kakšen teater? To je luksuz za pokvarjeno gospodo. Če ga ta po vsej sili hoče imeti, naj si ga sama plača! Država potrebuje svoj denar za pametnejše in nujnejše izdatke!«

Na drugi strani pa je odredil, naj prireja zagrebško gledališče brezplačne predstave za kmečko prebivalstvo. Z drugimi besedami: gledališče ne bo nič več dobilo, nasprotno, moralo bo še dati, tj. prirejati brezplačne predstave za ljudstvo...

Ko je sprejemal v privatnem stanovanju dr. Faningerja razne deputacije, niti ni utegnil mene in zastopnikov Združenja gledaliških igralcev ločeno sprejeti. Skupno smo morali stopiti pred njegovo jovialno obličje in tako hitro smo opravili, da igralci sploh niso prišli do besede...

Nekaj tednov nato pa prinese pismonoša čekovno nakaznico za 150 000 din. Denar sem seveda takoj dvignil, porabiti si ga pa zaenkrat še nisem upal. Kaj pa, če bi prišel preklic?

No, prihodnjega dne je prišel spremni akt: prosvetni minister je izposloval za vseh 6 oblastnih gledališč izredno subvencijo po 150 000 din. Zdaj smo si pa že upali razpolagati s tem denarjem, ki niti ni bil kaka bagatela. Saj je znašal skoro toliko kot polovica naše redne subvencije!

Notes sur le théâtre de Maribor

L'auteur qui fut entre les années 1922—1941 directeur du théâtre national de Maribor a publié récemment dans notre revue la première partie de ses Mémoires (cf. Documents du Musée du théâtre slovène, no. 10, 1967, p. 371—402). Il publie ici deux passages où il nous parle des tournées de ce théâtre à Celje et des difficultés financières contre lesquelles devaient lutter le théâtre de Maribor entre les deux guerres. Malgré ces difficultés le théâtre de Maribor s'épanouissait et il s'est affirmé juste avant l'invasion allemande.